

Pressie en groei

Hoe komt het dat het machtige Romeinse imperium, het imposante Chinese Keizerrijk en het trotse rijk van de Inca's tot zulke grote bloei kwamen maar daarna in verval raakten? Hoe komt het dat uiteenlopende volkeren in Azië, Zuid-Europa en Midden-Amerika zo 'n hoge graad van beschaving bereikten maar vervolgens ten onder gingen? Hoe komt het dat de Verenigde Republiek der Nederlanden zich in de zeventiende eeuw tot 's werelds welvarendste natie ontwikkelde maar na verloop van tijd haar rijkdommen zag wegsmelten? Hoe komt het — om wat minder ver in de historie terug te gaan — dat Duitsland en Japan na de verwoestingen van de tweede wereldoorlog zo'n geweldige economische groei doormaakten, terwijl de Verenigde Staten en Engeland, die vrijwel ongeschonden uit de oorlog te voorschijn waren gekomen, veel lagere groeicijfers vertoonden? Waar historici als Spengler en Toynbee hun tanden hebben gebroken op het vinden van verklaringen voor de opkomst en ondergang van volkeren en beschavingen, meent de Amerikaanse econoom prof. Mancur Olson ons in zijn boek *The rise and decline of nations* 1) een mogelijk antwoord te kunnen bieden. Weliswaar pretendeert hij niet een theorie te hebben waar alles aan kan worden opgehangen — Olson waarschuwt daar nadrukkelijk voor —, maar hij postuleert wél dat zijn theorie zeer relevante inzichten oplevert in de inherente logica van groei en stagnatie onder allerlei uiteenlopende sociale omstandigheden en heel verschillende politieke stelsels. Het kastensysteem in India, de apartheid in Zuid-Afrika, het vakbondsmonopolie in Engeland en het gildensysteem in de Middeleeuwen worden door hem onder één noemer gebracht op zodanige wijze dat Olson meent over de zeer verschillende invloed daarvan op de economische groei zinvolle uitspraken te kunnen doen.

De verklaring die Olson geeft voor de opkomst en ondergang van naties is in wezen heel simpel. Zij komt er op neer dat zich in stabiele samenlevingen die niet van buitenaf bedreigd worden, in de loop van de tijd steeds meer groepen en coalities vormen die er op gericht zijn door middel van collectieve actie hun belangen te behartigen of voordelen voor zich zelf te behalen. Deze „distributieve coalities”, zoals Olson ze noemt, jagen hun eigen (groeps)belangen na, ook als dat ten koste van de welvaart van de samenleving als geheel gaat. Zij vormen mono- en oligopolistische structuren die de (her)allocatie van productiefactoren in de samenleving belemmeren en daardoor de economische efficiency en maatschappelijke dynamiek ondergraven. Hoe langer een stabiele samenleving bestaat, hoe meer van dergelijke kartels zich vormen en hoe ernstiger de institutionele verstarringen worden waardoor de economische groei wordt geremd. Op den duur valt de samenleving bij gebrek aan vernieuwing uiteen of zij wordt door andere, dynamischer economieën voorbijgestreefd.

Het aantrekkelijke van de theorie van Olson is de elegante en logisch sluitende verklaring voor het proces van groepsvorming in de economie 2). Olson bouwt daarbij rechtstreeks voort op de basishypothese van de klassieke economie, dat mensen rationeel calculerende wezens zijn die doen wat in hun eigen belang is, en het is waarschijnlijk geen toeval dat de titel van zijn boek associaties wekt met de *Wealth of Nations* van Adam Smith. Als individuen zich door middel van collectieve actie een groter deel van de nationale koek denken te kunnen toeëigenen, aldus Olson, zullen zij zich verenigen in belangengroepen en kartels die erop gericht zijn om dat doel te bereiken. Deze coalitievorming vindt plaats zolang de baten van samenwerking de kosten ervan overtreffen. De kosten bestaan echter niet alleen uit de directe kosten die gemaakt moeten worden voor het organiseren van de belangenbehartiging en het onderhandelen over de verdeling van de baten, maar ook uit indirecte kosten omdat de kartelvorming de economische efficiency aantast waardoor de omvang van de te verdelen koek kleiner is dan bij afwezigheid van belan-

gengroepen het geval zou zijn. Deze laatste kosten drukken echter op de samenleving als geheel en komen dus maar voor een beperkt deel ten laste van de leden van de belangengroep. Dat kartelvorming voor de maatschappij als geheel inefficiënt is, hoeft dus niet te verhinderen dat zij voor de leden van het kartel wél efficiënt kan zijn.

Maar waarom zouden individuen zich bij het kartel aansluiten? Zou het niet veel voordeliger voor hen zijn om anderen de kastanjes uit het vuur te laten halen (en de kosten van de belangenbehartiging te laten dragen) en te proberen zelf kosteloos mee te profiteren („free-rider”-gedrag)? Dat dit niet gebeurt komt volgens Olson omdat belangengroepen gebruik maken van „selectieve prikkels” om individuen te bewegen aan het kartel deel te nemen, of straffen uitdelen aan degenen die menen hun eigen weg te moeten gaan. Olson wijst op het bestaan van allerlei positieve en negatieve „incentives” die bij kartelvorming in de economie een rol spelen: de „closed shop” in Engeland, het achterhouden van belangrijke informatie voor niet-leden van het kartel, bepaalde voordelen en diensten die alleen gelden voor leden van een beroepsvereniging, het „posten” bij stakingen, allerlei vormen van sociale pressie of het dreigen met en soms zelfs toepassen van fysiek geweld om potentiële kartelbrekers in het gareel te dwingen. Niet altijd echter zijn er effectieve selectieve prikkels voorhanden, aldus Olson. Mede daarom zijn niet alle belangen in de samenleving even goed georganiseerd. Bepaalde groepen, zoals belastingbetalers, consumenten, werklazen, uitkeringsgerechtigden e.d., die niet of heel moeilijk een vuist kunnen maken, zijn in geen enkel land krachtig georganiseerd. Zij draaien voor de maatschappelijke kosten van de belangenstrijd op.

Natuurlijk ontstaan belangengroepen niet van de een op de andere dag. Het kost tijd en moeite om individuen te organiseren, er moeten leiders opstaan, en de omstandigheden die groepsvorming in de hand werken moeten gunstig zijn. Hoe langer nu een samenleving zich ongestoord ontwikkelt, aldus Olson, des te groter de kans dat dergelijke bevorderlijke omstandigheden zich voordoen; en hoe meer groepen zich hebben kunnen vormen, des te rigider de samenleving is geworden. Want een belangengroep die er eenmaal is, zal niet snel meer verdwijnen. Zoals Weber al uiteenzette, vertonen organisaties de neiging zich te professionaliseren, en de beroepskrachten die aan de leiding komen is er alles aan gelegen het voortbestaan van de organisatie veilig te stellen, desnoods door zich op heel andere doeleinden te gaan richten. In een samenleving die het te lang voor de wind gaat, ontwikkelen zich dus kiemen van verderf. Stagnatie en neergang liggen in het verschiet. Er komt slechts een einde aan de maatschappelijke blokkades in geval van oorlogen, revoluties of andere heftige sociale beroeringen, waardoor de samenleving als het ware door elkaar wordt geschud en de verstarringen worden doorbroken. Naties die dergelijke schokken overleven, vertonen daarna vaak een ongekende dynamiek.

Niet altijd lijkt dit schema te kloppen. Soms lijken er belangengroepen te zijn die bij hun collectieve optreden wel degelijk met het nationale belang rekening houden. In sommige landen, zoals Zweden, Oostenrijk en wellicht ook Nederland, nemen de grote vakbonden duidelijk medeverantwoordelijkheid voor de nationale gang van zaken. Ook hiervoor heeft Olson een verklaring achter de hand. Het gaat hier om

(vervolg op blz. 576)

1) Mancur Olson, *The rise and decline of nations*. Economic growth, stagflation and social rigidities, Yale University Press, New Haven/Londen, 1982.

2) De grondslagen van deze theorie zijn al te vinden in Olsons eerdere werk *The logic of collective action*. Public goods and the theory of groups, Harvard University Press, Cambridge/Londen, 1965.